

EPIDEMII ÎN ISTORIE

**Coordonator
Daniela Zaharia**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României Epidemii în istorie / coord.: Daniela Zaharia.

- Târgoviște : Cetatea de scaun, 2020
Conține bibliografie
ISBN 978-606-537-498-0

I. Zaharia, Daniela (coord.)

61

Toate drepturile de reproducere, integral sau parțial, prin orice mijloace, inclusiv stocarea neautorizată în sisteme de căutare sunt rezervate. Reproducerea se poate face doar cu acordul scris al editurii, cu excepția unor scurte pasaje care pot constitui obiectul recenziilor și prezentărilor.

ISBN 978-606-537-498-0
Copyright Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2020
email: editura@cetateadescaun.ro, www.cetateadescaun.ro

CUPRINS

INTRODUCERE	9
ZILE DE AUTOIZOLARE	
Andrei Alexandrescu.....	17
MOLIMA HITTITĂ ȘI ECHILIBRUL DE FORȚE ÎN ORIENTUL APROPIAT ÎN SECOLELE XIV-XIII Î.HR.	
Daniela Zaharia.....	21
EPIDEMII „SALVATOARE” DIN LUMEA ANTICĂ: „ÎNGERUL DOMNULUI” APĂRĂ IERUSALIMUL ȘI ÎL ÎNFRÂNGE PE MARELE REGE ASIRIAN SENNACHERIB	
Liviu Mihail Iancu.....	29
UN STAT, UN CORP	
Alexandra Lițu.....	35
MOLIMA DIN ATENA	
Alexandra Lițu.....	39
MAREA EPIDEMIE DIN EPOCA ANTONINILOR (I)	
Florica (Bohîlțea) Mișuț.....	45
MAREA EPIDEMIE DIN EPOCA ANTONINILOR (II). FRICA ȘI SPERANȚA	
Florica (Bohîlțea) Mișuț.....	49
MAREA EPIDEMIE DIN EPOCA ANTONINILOR (III). MĂSURI IMPERIALE ÎN TIMPUL EPIDEMIEI	
Florica (Bohîlțea) Mișuț.....	55
MAREA EPIDEMIE DIN EPOCA ANTONINILOR (IV). URMĂRI PENTRU IMPERIUL ROMAN	
Florica (Bohîlțea) Mișuț.....	61

**CIUMA DIN TIMPUL ÎMPĂRATULUI IUSTINIAN.
PERSPECTIVE ȘI CONTROVERSE**

Valentin Bottez.....67

MAREA CIUMĂ (I). APARIȚIE ȘI RĂSPÂNDIRE

Ecaterina Lung 75

MAREA CIUMĂ (II). PEDEAPSA DIVINĂ

Ecaterina Lung 79

**PIERDERE ȘI CÂȘTIG DUPĂ CEA MAI GRAVĂ
PANDEMIE ÎN EUROPA. URMĂRILE MARI CIUME**

Ecaterina Lung 83

**UNIFICAREA MICROBIANĂ A LUMII ȘI
COSTURILE EI UMANE**

Ecaterina Lung 91

**BOALA ȘI SPAIMA ÎN ISTORIA ARTEI (I).
DAMNAREA**

Carol Căpiță.....97

**BOALA ȘI SPAIMA ÎN ISTORIA ARTEI (II).
SALVAREA**

Carol Căpiță.....103

**O EPIDEMIE UITATĂ. HOLERA, ROMÂNIA ȘI AL
DOILEA RĂZBOI BALCANIC DIN 1913**

Alin Ciupală.....109

**EPIDEMIA DE TIFOS EXANTEMATIC DIN
ROMÂNIA ÎN PERIOADA PRIMULUI RĂZBOI
MONDIAL (I). ORIGINI ȘI RĂSPÂNDIRE**

Alin Ciupală.....123

**EPIDEMIA DE TIFOS EXANTEMATIC DIN
ROMÂNIA ÎN PERIOADA PRIMULUI RĂZBOI
MONDIAL (II). POLITICĂ ȘI SOCIETATE**

Alin Ciupală 127

**GRIPA SPANIOLĂ (1918 – 1920). ORIGINILE ȘI
DERULAREA PANDEMIEI**

Vladimir Crețulescu 131

**GRIPA SPANIOLĂ (1918 – 1920). CONSECINȚELE
PANDEMIEI**

Vladimir Crețulescu 139

**REGINA MARIA A ROMÂNIEI ȘI BOLILE MARELUI
RĂZBOI**

Alin Ciupală.....151

CHINA ȘI LUNGA ISTORIE A PANDEMIILOR

Daniela Zaharia 155

**EBOLA: PANDEMIA DIN CARE NU AM ÎNVĂȚAT
NIMIC**

Simona Corlan-Ioan..... 167

O PANDEMIE CARE NU VA FI UITATĂ

Florin Țurcanu 173

LUMEA DUPĂ PANDEMIE. CE NE SPUNE ISTORIA?

Daniela Zaharia 177

**ISTORIA FRICII NU ESTE SCRISĂ DE FRICOȘI. ÎN
MEMORIA LUI JEAN DELUMEAU (1923 – 2020)**

Andrei Alexandrescu..... 187

LISTA AUTORILOR.....191

INTRODUCERE

Pandemia COVID-19 a adus cu sine o suită de efecte secundare, inclusiv un interes sporit pentru istoria epidemiilor și a efectelor pe care le-au produs în istorie. Atunci când oamenii sunt confuzi în privința prezentului și nesiguri în anticiparea viitorului, ei tind să se întoarcă spre trecut, să caute în experiența vremurilor de altă dată răspunsuri la întrebările și angoasele care-i macină. Pentru istoricii care sunt astfel puși sub reflectorul atenției publice, relația cu timpul prezent, cu preocupările societății contemporane, poate să fie adeseori dificilă. Prinși între tentația de a răspunde spontan la provocările cotidiene, ca orice persoană vizată de actualitatea zilei și reflexul de a plasa dilemele și incertitudinile pe un mai amplu tablou temporal, comparându-le cu experiențe trecute, istoricii au adeseori o perspectivă particulară asupra crizelor momentului. De aici rezultă și demersul de față, născut din dorința unui grup de istorici de la Universitatea din București de a-și conforta contemporanii, stresați de rigorile distanțării sociale, cu privirea relativ obiectivă pe care distanța în timp față de fenomene asemănătoare o poate favoriza. Nu este sigur că descoperirea (sau redescoperirea) faptului că pandemii majore, precum Marea Ciumă sau Gripa Spaniolă, au avut un bilanț mult mai grav decât cel al maladiei COVID-19 e o sursă de consolare, dar poate fi de ajutor în înțelegerea situației în care ne aflăm, cu pericolele, soluțiile și posibilele sale urmări.

La deschiderea seriei articolelor pe site-ul Universității din București, începeam prin a remarca

faptul că epidemiile au făcut dintotdeauna parte din istoria umanității. Istoricii antici relatează despre astfel de momente din viața diferitelor societăți încă din secolele V-IV î.Hr., dar alte surse aduc mărturie cu o vechime mult mai mare, încă din jurul anului 3000. Regele asirian Senaherib se retrăgea din fața Ierusalimului, de teama unei epidemii, dar arheologii aduc dovezi din epoci chiar și mai vechi, dinaintea apariției scrierii, a statului sau a vieții urbane. De la Marea Ciumă medievală și până la cele mai recente pandemii de gripă, HIV sau EBOLA, informațiile de care dispunem pentru a înțelege aceste fenomene sunt tot mai detaliate. O epidemie înseamnă boală, simptome, adeseori moarte, dar efectele unui astfel de flagel se extind mult dincolo de aspectele biologice și medicale. Comunitățile sunt atinse în profunzime, într-o multitudine de forme, iar consecințele crizei se prelungesc și sunt adeseori mult mai numeroase decât ne-am aștepta. Criza COVID-19 a condus la o conștientizare acută a acestei realități, mai mult și mai limpede decât au făcut-o alte pandemii din istoria recentă, precum gripa aviară, SARS sau MERS. Încă de la primele informații apărute cu privire la noul coronavirus, s-au făcut auzite și temerile privitoare la alte flageluri pe care le-ar putea aduce în viitor ruperea unor bariere dintre civilizația umană și natura sălbatică, încălzirea globală și modificarea sistemelor ecologice, excesul de încredere în capacitatea științei și a tehnicii de a ne salva de asemenea dezastre. Pe măsură ce carantina s-a prelungit și a cuprins tot mai multe societăți, au apărut alte neliniști, legate de soarta economiei, de accesul la educație, de vulnerabilitatea instituțiilor. În textele pe care le-am publicat în lunile de carantină și pe care le reunim în acest volum, cititorul va descoperi că oamenii de astăzi nu sunt primii care își pun astfel de întrebări, care simt această nesiguranță în fața amenințării unei epidemii aparent de nestăpânit.

Putem spune că experiența marilor epidemii apropie în timp societățile umane mai mult decât alte traume colective trăite și repetate de-a lungul veacurilor. În luna martie, la scurt timp după declararea oficială a pandemiei, autorii textelor cuprinse în acest volum și-au propus să ofere o interpretare istorică acestor fenomene universale, o interpretare destinată unui public larg, dar păstrând rigoarea exactității informației și a nuanțelor analizei. Dintre variatele fațete umane, sociale, culturale sau politice ale epidemiilor din istorie am ales zece, unele terifiante, altele revoltătoare, dar și unele aducătoare de speranță: originile și răspândirea, panica, zvonurile, politica, blamul, filantropia, moartea, vindecarea, consecințele și posteritatea.

Vechimea unora dintre situațiile studiate și caracterul surselor disponibile nu au permis o abordare la fel de aprofundată a tuturor epidemiilor. De asemenea, nu veți descoperi în acest volum texte privitoare la toate marile epidemii. Intenția autorilor nu a fost aceea de a realiza o istorie exhaustivă a subiectului, ci de a reflecta la câteva cazuri istorice pentru a lumina mai bine acele aspecte care sunt utile pentru înțelegerea crizei actuale. Molima din vremea Antoninilor este abordată, în articolele semnate de Florica Bohîlțea Mihuț, din multiple perspective: panica și zvonurile, implicațiile politice, consecințele. Alte epidemii, precum cea din Atena secolului al V-lea î.Hr., discutată de Alexandra Lițu, dau ocazia unor comentarii de altă natură, în care boala în sine se metamorfozează în parabolă a bolii civice care a contaminat „corpul” statului. Asupra subtilei relații dintre boală, damnare, vindecare și corpul politic - acesta din urmă întruchipat de figura taumaturgică a liderului - se apleacă, abordând subiectul reprezentării molimei în artă, Carol Căpiță în cele două discuții pe care le face cu privire la două opere celebre: *Cei patru cavaleri ai Apocalipsei* de

Albrecht Dürer (1571-1528) și *Napoleon vizitând ciurmații din Jaffa* de Antoine-Jean Gros (1771-1835). Fie că ascultăm cuvintele lui Tucidide, fie că decriptăm sugestiile pictorului Gros, epidemia se dovedește a fi mai mult decât o suferință fizică, își dezvăluie straturi aproape arheologice de semnificații spirituale, culturale, politice.

Multe dintre textele pe care le includem în acest volum se apleacă asupra dificultății înțelegerii bolilor și mai ales a epidemiilor majore, tocmai pentru că istoria lor este încărcată de mize publice sau personale prin care istoricii adeseori trebuie să navigheze ca printre banchizele unui ocean polar. Valentin Bottez trece în revistă controversile din jurul Ciumei lui Iustinian. Existența surselor contemporane, în cazul acesta destul de numeroase, nu garantează o imagine corectă a momentului. Ce este realitate, cât de mult au exagerat autorii secolului al V-lea din motive religioase, politice sau din ostilitate personală față de împărat? Implicațiile (și explicațiile) religioase ale epidemiei nu sunt niciodată prea departe: fie sunt interpretate ca intervenții salvatoare, așa cum ne istorisește Liviu Iancu, în articolul său despre eșecul neașteptat al regelui asirian Sennacherib în fața Ierusalimului (701 î.Hr.), fie ca pedepse divine, în versiunea autorilor creștini din secolul al V-lea. Pe de altă parte, cât de mult ne putem baza pe informațiile rezultate din utilizarea tehnicilor moderne de analiză? Nici unele, nici celelalte nu par să fie ocolite de păcatul părtinirii. În mod surprinzător, dar cu atât mai sugestiv și util pentru cei care caută repetiții și modele în istoria socială a pandemiilor, multe dintre incertitudinile care îi preocupă pe istoricii epocilor vechi nu le sunt străine nici celor care se apleacă asupra unor situații mai recente. Din cele două texte foarte documentate ale lui Vladimir Crețulescu transpăre limpede dificultatea studierii uneia dintre cele mai distructive pandemii din istorie, Gripa Spaniolă.

Subiect tabu din motive propagandistice în timpul războiului, apoi uitată în vârtejul evenimentelor politice din 1918 și 1919, această „mamă a gripelor” din care se pare că s-au născut cele mai multe epidemii gripale din secolul XX, rămâne misterioasă. Numărul victimelor este uriaș, dar cifrele rămân incerte din lipsa informațiilor fiabile referitoare la unele societăți importante, precum cele de pe continentul asiatic. Originea bolii și primele faze ale evoluției sale sunt, de asemenea, disputate. Consecințele, cu excepția bilanțului morților în Europa occidentală și în America de Nord, rămân și ele insuficient cunoscute. Un lucru pare, totuși, sigur: carantina și vaccinul au fost cele două metode care au salvat lumea, în urmă cu un secol, de pericolul unui inamic căruia îi căzuseră victime zeci de milioane de oameni, mai ales din rândul generațiilor tinere.

Lupta cu epidemia este tema centrală a textelor lui Alin Ciupală, care se apleacă asupra unor cazuri românești din prima parte a secolului XX: holera de la sud de Dunăre, din 1913, tifosul exantematic și alte epidemii din anii Marelui Război. Din nou, responsabilitatea politică, camuflarea propagandistică a realității, dar și rolul salvator al unui lider moral, în cazurile menționate Principesa și, apoi, Regina Maria, se dovedesc esențiale.

În luna aprilie, după șocul înțelegerii gravității pandemiei de COVID-19, a venit stresul cumulativ al carantinei. Presiunea psihologică a izolării a fost urmată de teama de consecințe, iar societatea a început să se îngrijoreze că leacul va ucide pacientul. Nevoia de a înțelege urmările unei mari epidemii, precum și amploarea socială mai vastă a neliniștii ne-a îndemnat să inițiem o nouă serie de articole, dedicată consecințelor pandemiilor și publicată pe site-ul postului de televiziune B1.

Faptul că nu suntem primii care trecem prin astfel de experiențe poate să ne procure mai mult decât confort

psihologic și speranță, poate eventual să ofere sugestii cu privire la viitor. De la Marea Ciumă medievală și până la cele mai recente pandemii de gripă, HIV sau EBOLA, informațiile de care dispunem pentru a înțelege urmările acestor dezastre sunt tot mai detaliate. Marile epidemii ating comunitățile în profunzime, într-o multitudine de forme, iar consecințele crizei se prelungesc și sunt adesea mai numeroase decât ne-am aștepta. Desigur, din unele epidemii omenirea nu pare să fi învățat nimic, după cum remarcă Simona Corlan comentând lecțiile pe care societatea contemporană nu a reușit să le extragă din pandemia de Ebola din 2014. Există în istoria contemporană epidemii care au fost cu totul uitate, sau mai bine spus cu totul ignorate chiar în momentul în care făceau ravagii, precum gripa Hong Kong de la finele anilor 1960. Așa cum explică Florin Țurcanu, COVID-19 este o pandemie care nu va fi uitată, semn că lumea a evoluat în ultimii 50 de ani, iar primatul siguranței sanitare a indivizilor și colectivităților se poate substitui masiv, chiar dacă temporar, în anumite societăți, primatului rațiunii economice.

Consecințele imediate și cele mai evidente ale unei mari epidemii sunt cele demografice, uneori atât de grave încât pot schimba economia și procesele sociale într-o civilizație. Fie că este vorba despre Marea Ciumă, fie că discută despre unificarea microbiană a lumii stimulată de colonizarea Americilor, Ecaterina Lung aduce discuția foarte aproape de fenomenul globalizării și de consecințele acestuia în istoria universală. O lume globalizată, este o lume în care epicentrul unei epidemii nu este niciodată suficient de departe. Analiza consecințelor acestui fenomen conduce în cele din urmă la o concluzie: urmările unei pandemii pot fi grave, pot fi traumatizante, însă nu sunt niciodată exclusiv negative și, mai ales, sunt evacuate și depășite mult mai repede decât ne-am aștepta. Aproape

toate cazurile studiate converg spre această constatare, fie că este vorba despre soarta Imperiului Roman, a Europei medievale sau a societății secolului XX. Rămâne de văzut dacă această concluzie va fi confirmată în cazul pandemiei actuale. Din păcate, oricât de mult ne-am dori, cunoașterea trecutului nu permite predicții exacte cu privire la viitor. Pentru cei care au curaj, așa cum ne îndeamnă Andrei Alexandrescu să avem, istoria poate să aducă încredere în capacitatea de regenerare a societății umane.

Daniela Zaharia

București, 22 iunie 2020

ZILE DE AUTOIZOLARE¹

Andrei Alexandrescu

Un mare oraș european este răvășit de o boală înalt contagioasă care se răspândește cu repeziciune... Și la fel stau lucrurile pe cea mai mare parte a continentului. Oamenii mor pe capete, iar scăparea pare cu neputință... Pentru a evita atât cât se poate primejdia, o retragere în afara orașului pentru două săptămâni este o idee foarte bună. Poate că toate acestea ne sună destul de cunoscut, dar evenimentele de care eu vă vorbesc au avut loc în secolul al XIV-lea.

Probabil ați recunoscut Decameronul...

A revedea această mare operă a literaturii universale, în contextul actual, este destul de provocator. Când o citim trăind chiar noi vremuri de pandemie (ceea ce, să fim sinceri, nu ne așteptam), cartea ne pare cunoscută dar, totuși, diferită.

Povestea aceasta plină de povești este aceeași de multe secole, dar noi suntem acum alții față de cei ce eram acum unul sau zece ani. Și acesta devine un experiment extraordinar de interesant pentru că suntem de fapt niște istorici care au un contact direct cu istoria, dar nu în sensul acela festiv în care această sintagmă este folosită uneori la diferitele sărbătoriri ale unor evenimente din trecut. Având ocazia să redeschidem acum Decameronul, când miliarde de oameni caută să se pună la adăpost din fața bolii, parcă trăim, din plin, istoria mentalităților...

---

¹ Articol publicat inițial, în data de 2 aprilie 2020, pe site-ul unibuc.ro.

Poate că este o situație ciudată dar suntem istorici și ar fi trebuit să știm: istoria este imprezvizibilă.

Ca să spunem ceea ce am gândit în primul moment, cei 10 înaintași ai noștri din Evul Mediu sunt departe de ceea ce noi numim acum autoizolare (pentru a ne folosi de cunoștințele recent dobândite despre ce anume putem face pentru a combate o boală înalt contagioasă). Retrași totuși din orașul bolnav, ei petrec serile a 10 din cele 14 zile cu povești, cântece și dansuri. Se adaugă micile excursii, drumețiile și scăldatul. Și, oricum, sunt înconjurați de o armată de slujitori.

Nu ne putem abține să nu îi judecăm puțin din acest punct de vedere pentru că noi deja știm multe despre cum trebuie procedat în astfel de situații.

Și, să fim sinceri, ne este și puțin teamă pentru ei.

De fapt, ne este teamă pentru noi și pentru cei dragi. Istoricii știu cât de ușor se ajunge la treaba asta...

Dar nu ar trebui să ne fie ... nici pentru ei, nici pentru noi. Pentru că acum avem ocazia să vedem într-o lumină puternică unul dintre lucrurile importante pe care ni-l transmite Boccaccio. Boala este îngrozitoare, dar în carte rămâne în urmă destul de repede. Și, din acest moment, noi hotărâm mai departe cum anume gestionăm teama și îngrijorarea provocate de știrile care ne vin din exterior. Și asta este ceea ce vedem în Decameron: locul pe care îl alegem drept refugiu în fața bolii nu trebuie nici pe departe să fie apăsător. Un loc în care să ne temem de orice și de oricine.

În loc de asta, cei 10 tineri din Decameron ascultă poveștile însoțitorilor și admiră frumosul în toate formele sale. Ei nu se mai gândesc la peisajul acela apocaliptic și găsesc forța să facă acest lucru pentru că își construiesc o lume în care contează mai mult minunile naturii și grația oamenilor. Așa că acum parcă îi putem invidia puțin, nici vorbă nu mai poate fi de îngrijorarea de care vorbeam mai

sus. Și, să nu uităm că mai avem ceva de învățat: faptul că până și în autoizolare, măcar pentru o zi, putem fi regine și regi.

S-a spus de multe ori, Decameronul este o poveste în ramă. Autoizolarea este doar o ramă. Depinde acum de fiecare cu ce fel de povești vom putea să o umplem, mai ales că acum avem toți această ocazie neașteptată.